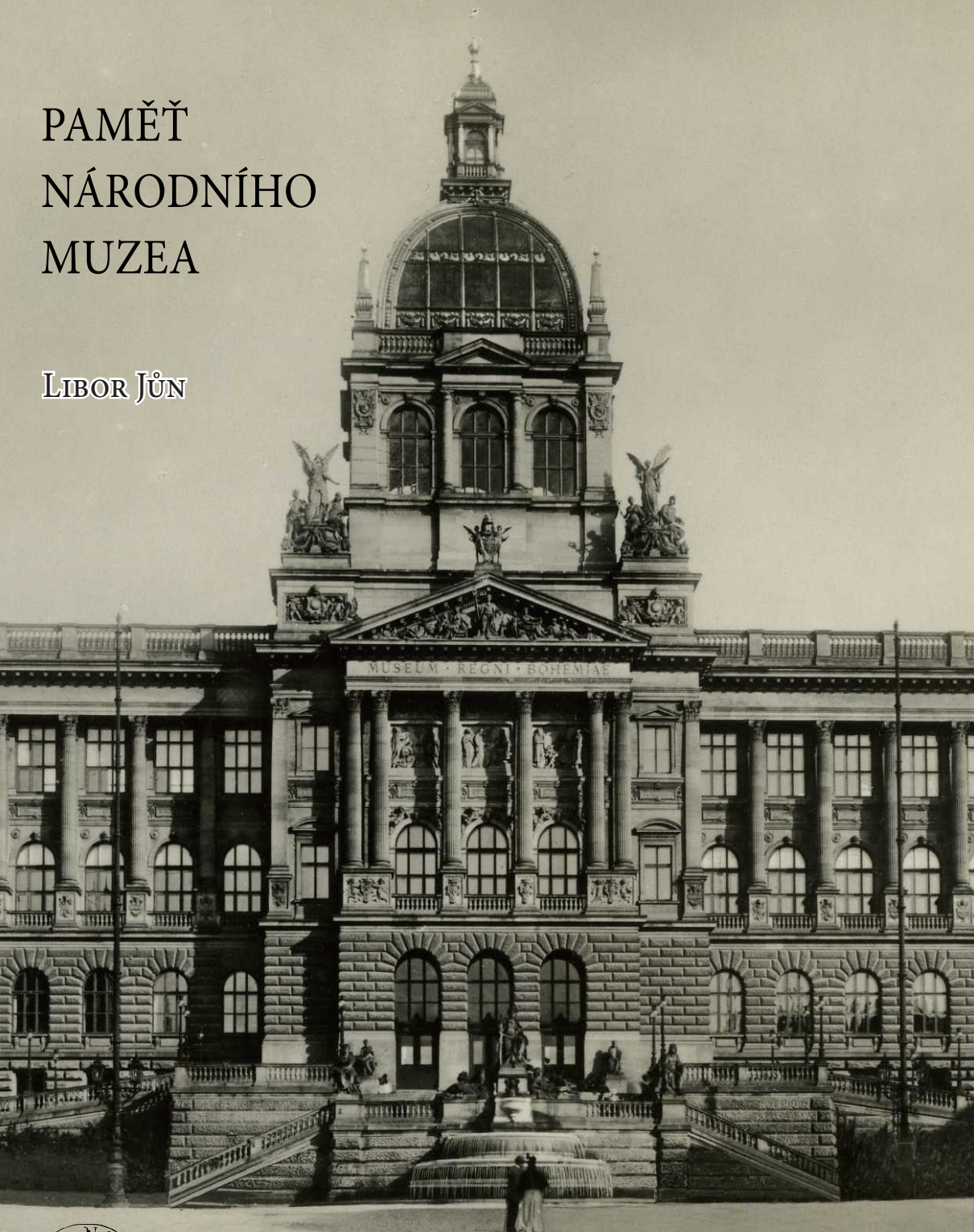

PAMĚŤ
NÁRODNÍHO
MUZEA

LIBOR JŮN

NÁRODNÍ
MUZEUM : 205 let

**| NÁRODNÍ
MUZEUM : 205 let**

Paměť Národního muzea

Libor Jůn

Národní muzeum

Praha 2023

Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury České republiky v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2019–2023/15.I.d, 00023272).

Recenzent:

Mgr. Marek Junek, Ph.D.

Vědecký redaktor:

PhDr. Klára Woitschová, Ph.D.

© Národní muzeum, 2023

© Mgr. Libor Jůn, Ph.D., 2023

ISBN 978-80-7036-827-5 (pdf)

OBSAH

Úvod.....	7
Neklidné století Národního muzea (1891–1991).....	13
Na novém místě.....	14
Od „Památného října“ k „Vítěznému únoru“.....	17
S lidem a pro lid.....	26
Opět s národem.....	29
Dokumenty.....	35
/1/ Dopis do Milána.....	35
/2/ Muzejní opozice.....	36
/3/ Případ Adolfa Patery.....	46
/4/ Entomologie versus botanika?.....	50
/5/ Potvrzení a hlášení.....	54
/6/ Informace pro pana ministra.....	55
/7/ Dr. Müller pracuje ... pro své soukromé zájmy.....	57
/8/ Případ Antonína Zemka.....	60
/8/ Závodní rada Národního muzea.....	68
/9/ Představitelka společné vůle.....	72
/10/ Sebekritika.....	73
/11/ Slavnosti a oslavy.....	75
/12/ Vzdělání pro muzejníky.....	77
/13/ Nespolehlivost, nezpůsobilost, neschopnost, nevýkonnost.....	80
/14/ Vědecké kontakty.....	84
/15/ Falešné obvinění.....	87
/16/ Se Sovětským svazem.....	89
/17/ Úmrtí velikého Stalina, geniálního budovatele.....	92
/18/ Budoucnost muzea.....	93
/19/ Jak zhodnotit činnost muzea v letech 1968–1969?.....	95
/20/ Političtí amatéři?.....	98

/21/ „Poučení“	104
/22/ Jak dál s Národním muzeem?	107
/23/ „Národní muzeum s národem“	112
/24/ Rehabilitace	119
/25/ My, podepsaní pracovníci	128
Závěr	131
Obrazová příloha	135
Textová příloha	151
Resumé.....	160
Seznam zkratk	162
Seznam pramenů a literatury.....	164
Jmenný rejstřík.....	169

Úvod

*Zíbrt se o nic nestará, Řezníček se jen baví a tak to v našem Museu
chodí, až Bůh brání.
Žádný smysl pro povinnost, žádný ideal, vše tak jak na pražské radnici.
A i já začínám se obávat, abych do té špíny neupadl...¹*

Neobvykle hořká slova napsaná historikem a knihovníkem Josefem Volfem² na adresu Národního muzea, kterému plně věnoval celý svůj vědecký život, mohou být pro mnohého z čtenářů překvapivá i šokující zároveň a také hluboce nespravedlivá. Vždyť se nejedná o nic menšího než o Národní muzeum a jeho pověst. Na Volfovu obranu je nutno uvést, že tento odsudek vyslovil v určité konkrétní situaci a před mnohými léty, konkrétně v roce 1912. V čase, kdy muzeum žilo vyostřeným bojem s vnitřní opozicí. Emotivní a zároveň i pesimistické zhodnocení tehdejší muzejní reality však poukazuje na zajímavý a dlouhodobý jev, a to na hluboký a osobně prožívaný vztah drtivé většiny muzejníků k jejich domovskému ústavu. Byť se zpravidla jednalo o pocity komplikované, naplněné skutečnými i zdánlivými ústrky, konflikty a neshodami, je dobré vnímat jejich důležitou roli při fungování muzea v různých etapách jeho existence.

Skutečnost niterného potýkání se jednotlivých muzejníků s denní praxí ostatně vytvořila i hlavní východisko pro náš text, zachycující tento jev v muzejních dějinách v čase zhruba jednoho století. A to od slavnostního otevření nové budovy muzea na pražském Václavském náměstí v roce 1891 až po události ve-

1 Archiv Národního muzea (dále jen ANM), fond (dále jen f.) Josef Volf, karton 1 (dále jen k.). Deník č. 1, zápis z 12. září 1912.

2 Josef Volf (1878–1937), historik, knihovník a muzejník. Do služeb NM vstoupil v roce 1903 a od roku 1928 až do své smrti vedl muzejní knihovnu. Aktivní zednář.

doucí k pádu vlády KSČ v Československu na rozhraní let 1989 a 1990. V obou případech se jednalo o výrazné časové mezníky a nezpochybnitelné symboly. O významu československé sametové revoluce jistě není pochyb a podobně i postavení reprezentativní muzejní novostavby v centru Prahy vytvořilo pro muzeum jedinečnou situaci, volající po náležitém využití a osobním angažmá. Ve středu našeho zájmu stojí proto muzejníci coby jednotlivci a zároveň i jako úzce definovaná skupina spoluvytvářená vědeckými, odbornými, politickými či osobními názory a ambicemi. Pojítkem těchto individuálních postojů byl hlavně jejich profesní vztah k muzeu, podílející se na názorovém ukotvení několika muzejnických generací. Námi zachycený příběh je o to dramatictější, že se odehrává pozadí dvou světových válek a těžkých střetů s totalitními a autoritářskými režimy. Tak vznikla pomyslná muzejní paměť, na straně jedné dlouhodobě přesvědčená o výlučnosti tohoto ústavu a jeho nezastupitelné roli v domácí vědě a společnosti a na straně druhé obdobně pevně utvrzenou v přesvědčení o nespravedlivém nedoceňování muzea a jeho významu.

Při vědomí šíře zvoleného tématu a skutečnosti, že se Národní muzeum dosud nestalo předmětem soustavnějšího historiografického výzkumu, je nutno náš text vnímat jako uvedení do souhrnu jevů popisujících jednotlivé osobní či skupinové postoje objevující se v muzeu v různých etapách jeho existence. Prostředkem k tomuto jsou pro nás prioritně editované a komentované archivní dokumenty, v nichž se dle našeho názoru nejvíce odrazily buď individualizované postoje muzejníků, či případně obecnější záležitosti následně vyvolávající konkrétní reakce jednotlivých aktérů muzejní názorové interakce a paměti. Tam, kde je to možné, tyto archiválie úředního původu srovnáváme s obdobně autentickými texty osobní provenience (vzpomínky, deníky apod.). Ať už pro schopnost korigovat význam a dosah oficiálních písemností, či možnost je společně interpretovat v mnohem širších a také přesnějších souvislostech.³

V dějinách Národního muzea se otiskly nejen motivy českého zápasu za politickou, kulturní a sociální emancipaci, ale též snahy o rozvoj domácí, národně orientované vědy. A to ať již se jednalo o obory přírodovědné, nebo humanitní, které vždy pospolu nacházely v muzeu nemalou záštitu. Vznik muzea v rozjitřeném čase evropského vyrovnání se s napoleonským eposem nebyl náhodný, ale zároveň s tím nemohl nijak předznamenat budoucí úspěch ambiciózního záměru. Životaschopnost a přitažlivost vytvořeného muzejního konceptu je ovšem nutno přičíst k dobru vynikající osobnosti Františka Palackého,⁴ tvůrce vědec-

---

3 V další fázi našeho výzkumu je počítáno s využitím metod orální historie a s uskutečněním rozhovorů s muzejníky jak v současné době v NM působícími, tak s těmi, kteří se nachází již mimo svazek NM.

4 Jiří ŠTAIF, *František Palacký: život, dílo, mýtus*, Praha 2009.

kého a odborného programu muzea.⁵ Na Palackého jasnozřivost poukazuje i to, že podnik jím spoluvytvořený se zemsky patriotickým „rodným listem“ obhájil své opodstatnění také v realitě československého státu a s podobným úspěchem překonal důsledky obou světových válek. Vyvrátit jej nedokázaly ani modernistické a často na tradice záměrně nehledící (či hledící na ně značně selektivně a instrumentálně) mocenské experimenty po únoru 1948 monopolně vládnoucích komunistů.

Již válečné události z let 1914 až 1918 prověřily muzejní myšlenku, obzvláště v čase blížícího se finančního krachu muzea. Bez problémů a komplikací se neobešlo ani meziválečné období, a i tento čas vyzkoušel oprávněnost muzejního bytí. A to nejen nutností jeho ideu přizpůsobit novým republikánským poměrům, ale i novému geografickému vymezení státu.⁶ Národní muzeum se na sklonku roku 1918 poprvé za svoji existenci stalo muzeem státotvorného národa a tím (s krátkým okupačním přerušením v letech 1939 až 1945) zůstalo podnes. Meziválečná představa o tom, že by muzeum měl převzít do správy stát a finančně jej zajistit, sice z mnoha důvodů zůstala v oné době neuskutečněna, přesto se muzejní vazby výrazně upevnily i tímto směrem,⁷ byť v samotném muzeu se nakonec prosadil koncept pozemštění, tj. převzetí instituce do majetku země České.

Skutečným bojem o přežití se pro Národní muzeum stala německá okupace a 2. světová válka. Muzeum se tehdy střetlo s okupační mocí a také s různými formami zpochybňování svého významu a svého národního charakteru. I proto nuceně změnilo svůj název na Zemské muzeum a po celou dobu války na ně byla upřena nepříjemná pozornost německých okupantů. Přesto však zůstalo důležitým reprezentantem pravidelně umenšovaného a postihovaného českého kulturního života. Válka a okupace ovšem přinesly i ztráty na životech v řadách muzejníků a v samém závěru války také poškození budovy muzea na Václavském náměstí. Tak jako i celý národ se tamní osazenstvo dočkalo kýženého osvobození v květnu 1945, a to v netr-

5 Palackého vynikající úloha při vzniku muzea je záležitostí nezpochybnitelnou a dnes už i dobře historiograficky pochycenou. Naopak obdobně klíčová role Palackého zetě Františka Ladislava Riegra (1818–1903) v životě muzea je dodnes podceňována. Robert SAK, *Rieger: konzervátec nebo liberál?*, Praha 2003.

6 Jedním z dobrých příkladů rozšiřování identity tehdejšího muzea o československé motivy bylo přenesení dřevěného kostelíku sv. Michala archanděla z Podkarpatské Rusi na smíchovské úpatí Petřína, kde se měl stát základem budoucího skanzenu. Tuto náročnou aktivitu umožnila hlavně štedrá státní subvence. Helena MEVALDOVÁ, Záměr vytvoření Muzea lidové architektury v přírodě v Praze, *Acta Musei Nationalis Pragae – Historia* 69, 2015, č. 3–4, s. 29–44; Klára WOITSCHOVÁ, „Národopisné oddělení jest chloubou našeho Muzea“. Cesty muzejního národopisu v letech 1918–1938, *Český lid* 105, 2018, č. 3, s. 284–324.

7 Namísto preferovanějšího postátnění došlo ve 30. letech na převzetí Národního muzea do majetku země České jako samosprávné korporace. To mělo zajistit všeobecnou stabilitu. Mimo to nadále fungovaly pravidelné státní dotace ministerstva školství a osvěty. Viz Klára WOITSCHOVÁ – Libor JŮN, *Národní muzeum v éře Československa*, Praha 2019, s. 75–99.

pělivém očekávání věcí následujících. Konec války totiž nepřinesl jen osvobození, nýbrž i národní a demokratickou revoluci, v níž muzeum sehrálo roli symbolickou i praktickou.

Ani nelehký poválečný čas neodradil muzejníky od hledání a zpravidla klopotného nalézání cest k rozvoji muzea. Dle všeobecného přesvědčení klíčem k tomu mělo být jeho postátnění, k tomu došlo v 1. polovině roku 1949. Tím zanikla vazba muzea na zemi Českou (která byla nadto správní reformou zrušena) a jak se mělo brzy ukázat, akt postátnění se rovnal téměř novému založení této instituce. Bohužel v době, kdy se československý stát stal předmětem úsilí totalitní KSČ, postupně likvidující zavedené demokratické zřízení. Také proto léta 1948 a 1949 muzeu přinesla počátek další zkušenosti s totalitní a autoritářskou mocí. Pro některé z muzejníků „nové“ časy znamenaly politickou perzekuci, včetně věznění, donucení k emigraci atd. Jen nemnoho z pracovníků muzea trvale souznělo s novým politickým systémem. Všichni bez rozdílu se ovšem stali součástí vědecké, kulturní a osvětové politiky československého státu ovládaného KSČ. To od základů ovlivnilo obsah muzejní práce a výrazně ji proměnilo a nutno dodat, že ne vždy jen k horšímu. Na druhé straně se četné významné osobnosti staly pro muzejní svět závadnými a podobně tomu bylo i s některými tématy muzejnické práce. Rozpadu podlehly i dlouhodobě budované zahraniční kontakty, osobní či vědecké vazby. Cenzura a autocenzura se staly běžnou součástí vědecké a odborné práce, byť v různých dobách s různou intenzitou.

Zmiňovaných více než 40 let politické a badatelské nesvobody ovšem nebylo monolitem a nucené soužití muzejníků s režimem instalovaným KSČ vykazovalo až nečekaně pestrou mozaiku různých přístupů, způsobů ovládnutí a vynucování příslušné loajality. Jednoznačně nejtužším obdobím byl přelom 40. a 50. let 20. století. Vypjatý stalinistický čas následně vystřídal několik etap politického tání, vrcholících zmařeným obrodným procesem pražského jara z roku 1968. Nástup normalizačního režimu, plíživě negujícího předchozí ústupky, přinesl muzeu novou zkušenost s téměř ničím neohrazenou mocí vládnoucí strany, byť na rozdíl od 50. let užívající zastřenější metody politického nátlaku. Přesto i v době normalizace v muzeu vznikla řada pozoruhodných projektů mezinárodního významu, jakkoli pod formální fasádou marxismu-leninismu. Navíc se podařilo udržet v muzeu i relativně silnou badatelskou svobodu, i když pravidelně narušovanou zásahy nadřízených státních, nebo stranických míst. Vynutit si potřebnou loajalitu však bylo pro vládnoucí KSČ stále složitější. Rychlý pád režimu na přelomu let 1989 a 1990 jen potvrdil všeobecné přesvědčení o jeho ideové vyprázdněnosti, zaostávání, nefunkčnosti, a tudíž nutnosti jej nahradit fungujícími demokratickými pořádky.

Ve výše připomenutých událostech se odehrává i líčení našeho textu zamě-

řeného na profesní a osobní postoje dřívějších muzejníků. Vztah mezi muzejní komunitou, specificky utvářenou muzejní pamětí a samotným muzeem chápeme jako téma kulturních dějin. A to i s ohledem na důležitou roli, kterou Národní muzeum sehrálo při etablování historiografické disciplíny kulturních dějin v českém a v československém prostředí. Naší ambicí a cílem bylo vylíčit muzeum jako projev osvědčeného a praktického postupu určeného pro uchování a předávání kulturních hodnot, zvyklostí a významů. To vše při vědomí neopakovatelnosti osudů a postojů všech těch muzejníků, kteří svůj profesní život spojili s obdobně jedinečným ideálem Národního muzea. Ať už jejich vlastní uvažování o muzeu a jeho poslání bylo jakékoliv a dovedlo je k různým výsledkům, zklamáním, a čas od času i k velkým úspěchům.

Ediční poznámka

Přepisy archivních dokumentů jsou ponechány v původním znění, prakticky bez rozsáhlejších edičních zásahů. Z tohoto důvodu nebyly upraveny ani četné archaismy a zastaralé tvary, tak aby bylo možno co nejvíce uchovat a sdělit původní formu jednotlivých písemností. Ze stejného důvodu jsou v textech ponechány i původní škrty, podtržení a další textová zvýraznění. Opraveny byly pouze jednoznačné překlepy a gramatické chyby, včetně vyšinutí z vazby apod. Vzhledem k tématu studie byl u editovaných archiválií redukován poznámkový aparát, a to na uvedení nejn nutnějších údajů o autorech textů nebo vysvětlení některých méně známých jevů a okolností. Naopak všechny zpřístupněné písemnosti v předkládané studii jsou vybaveny odpovídajícím komentářem, seznamujícím s jejich obsahem a okolnostmi vzniku.

Editované archivní dokumenty (řazené v chronologické posloupnosti a popisující vždy určité téma z muzejních dějin) jsou rovněž vybaveny odkazem na jejich uložení v muzejním archivu a základní charakteristikou jako je místo a datum vzniku, autorství či skutečnost zda se jedná o originál, opis, rukopisný text nebo strojopis. V případě výskytu dodatečných rukopisných přípisů atd. je o tomto učiněna zmínka v poznámce pod čarou, tak jako např. i o přítomnosti podpisu autora. Užité zkratky mimo běžně zažitých (např. dr., ing., prof.) jsou uvedeny a rozepsány v příslušném seznamu.

Neklidné století Národního muzea (1891–1990)

Jak jsme již uvedli výše, osobní postoje, názorové střety a další projevy individuality muzejníků působících v Národním muzeu sledujeme zhruba v rozmezí jednoho století. V tomto čase bylo muzeum konfrontováno s celou řadou událostí, působících na ně s různou intenzitou a závažností. Není možno pominout zkušenost obou světových válek, německé okupace a následného osvobození v roce 1945, ale i dalších událostí mladšího data, ať už se jednalo o únorový převrat z roku 1948, nebo o srpnovou okupaci o dvacet let později a konečně i poměrně nedávnou sametovou revoluci, s obnovou demokratických pořádků, byť vykoupených brzkou ztrátou československé státnosti. Střet muzea s dvojicí velkých totalitních ideologií 20. století, vepsaných do nacistického a komunistického režimu, dodnes náleží k zásadním motivům muzejních dějin a zasluhuje si naši plnou pozornost.

To vše vytváří klíčové body našeho líčení muzejních dějů. Dějů, v nichž důležitou roli hrály postoje a aktivity jednotlivých muzejníků, a to mužů i žen. A jak ještě poznáme, několik odborně zdatných, dostatečně rozhodných a odvážných žen se skutečně dokázalo v muzejním prostředí nejen prosadit, ale v mnoha směrech je i nemálo ovlivnit. U všech zmiňovaných osob nás zajímá hlavně způsob jejich vyrovnávání se s obsahem muzejní myšlenky. O uchopení záležitostí spíše jedinečných, případně těch, které se v různých obměnách do muzejního procesu neustále vracely. Nedostatek finančních prostředků a podobně komplikovaná otázka nevyhovující velikosti muzejních prostorů, vždy náležely k těm nejobtížnějším, navíc bez dlouhodobě úspěšného řešení. V těchto pomyslných kulisách se snažíme klást naše otázky, na způsob osobních aktivit muzejního osazenstva vůči obsahu a poslání Národního muzea, na průsečíku úkolů vědeckých, vzdělávacích, kulturních, osvětových a politických. /1/

Na novém místě

Symbolickým novým vstupem do všeobecně očekávaného „nového“ 20. století bylo pro Národní muzeum slavnostní otevření (18. května 1891) velkolepé muzejní novostavby efektně završující horní konec pražského Václavského náměstí. Patříčný lesk této události dodala nejen přítomnost císaře Františka Josefa I., ale i zahajovací slavnost České akademie pro vědy, slovesnost a umění, které byla propůjčena k užívání nemalá část přízemí zpřístupněné budovy. I slavnost sama v sobě nesla mnoho symbolů, vypovídající hlavně o sepětí muzea s domácí, stále více národně angažovanou vědou a také o sebevědomí tehdejší české politické reprezentace. Tomu odpovídal i sám honosný muzejní palác, navržený a realizovaný architektem Josefem Schulzem,¹ a rovněž i vnímání muzea okolím, laickým, poučeným i vysoce odborným.²

Velkorysé Schulzovo dílo předurčilo pomyslné jeviště na kterém se měl odehrávat a dosud z valné části odehrává příběh Národního muzea. Slavný architekt tu nejprve budoval „*Slavín české práce a českého umění*“,³ na němž se podílel od prvotních architektonických plánů přes realizaci stavby až po nejdrobnější detaily interiérů a mobiliáře. A jak sděluje Lubomír Sršeň, „*tato architektova rozhodující úloha způsobila, že celé dílo dosti přesně odráží všechny Schulzovy silné i slabé stránky*“.⁴ Muzejní palác proto ze všeho nejvíce odpovídal politickému sebevědomí české společnosti odcházejícího 19. století, což vedlo k upřednostnění reprezentativního charakteru před prostou účelností nutnou pro muzejní práci. Zásadní byl nedostatečný prostor vyčleněných pro depozitáře. Také proto se už v roce 1904 jednatel muzejní společnosti prof. Alfréd Slavík⁵ jasně vyjádřil o prostorovém nedostatku v muzeu, který „*za krátkou řadu let dospěje ke stavu neudržitelnému*“.⁶ Budova však vykazovala i další nedostatky, ať už se jednalo o komplikovaný, a ne příliš účinný systém vytápění, případně pro výstavní sály nevhodné osvětlení velkými okny proraženými ve fasádě budovy atd.

To, co se však Schulzově pojetí muzea nedalo upřít, byla estetická vyváženost a krása muzejního interiéru. To společně s umístěním objektu na Václavském náměstí v centru Prahy vytvořilo nepřehlédnutelný celek působící na sebevědomí muzejního osazenstva a na obecně pozitivní vnímání muzea širokou veřejností. Vznosná muzejní architektura, často sloužící za kulisu veřejně význam-

1 Josef Schulz (1840–1917), architekt, designér a restaurátor, jeden z nejvýznamnějších propagátorů novorenesanční architektury v Čechách. Karel B. MÁDL, Josef Schulz – nekrolog, *Národní listy*, 8. 9. 1917.

2 Lubomír SRŠEŇ, *Budova Národního muzea v Praze. Architektura, umělecká výzdoba a původní uměleckořemeslná vybavení 1891–1991*, Praha 1991.

3 *Tamtéž*, s. 119.

4 *Tamtéž*, s. 119.

5 Alfréd Slavík (1847–1907), lékař, geolog, mineralog a paleontolog, rektor Českého vysokého učení technického (1898–1899 a 1903–1904).

6 *Tamtéž*, s. 20.

ných událostí, přímo vybízela k zájmu o dění odehrávající se v ní. O osudy těch, kteří obsah muzea měli vytvářet a kteří se na veřejnost různými způsoby čas od času neváhali také obrátit. Muzejní novostavba se tak i přes různé výtky adresované jejímu tvůrci, architektu Schulzovi prakticky ihned stala jednou z nejvýraznějších pražských dominant. A nepochybně do tamního muzejního života přinesla novou dynamiku. Ve velkolepých prostorách vrcholících slavnostním Pantheonem nemělo být místa pro malomyslnost a provinciálnost.

V prvé řadě se ovšem jednalo o rozvoj muzejní práce. Dobrým příkladem toho jsou některé změny, proběhnuvší v organizaci muzejních archeologických sbírek. Nové prostory přispěly k rozdělení rozsáhlé archeologické sbírky na část prehistorickou, spravovanou Josefem L. Píčem a část historické archeologie (společně se sbírkou etnografickou) vedenou Janem Koulou. Sbírkou historické archeologie pod Koulovým vedením mohla hrát zásadní význam pro rozvoj oboru kulturních dějin, pro něž muzeum představovalo se svým archivem, knihovnou a velkými hmotnými sbírkami vpravdě jedinečné místo. Sám Koula navíc náležel k aktivním a všestranně nadaným osobnostem českého vědeckého a kulturního života. Obdobně silnou osobností, v mnoha ohledech ovlivňující chod muzea, byl také historik, knihovník a od roku 1904 ředitel muzejní knihovny Čeněk Zíbrt. Zakladatelská osobnost v oblasti kulturních dějin a od roku 1905 řídicí redaktor muzejního časopisu.

Běžné dny knihovny v nové muzejní budově však nebyly nijak jednoduché. Její ředitel Antonín J. Vrtátko v roce 1892 nešťastně zahynul pod koly fiakru a jeho nástupce Adolf Patera se na rozdíl od svých odborných aktivit správě knihovny příliš nevěnoval. Už Vrtátkův způsob vedení knihovny nebyl příliš šťastný, o čemž vydal zajímavé svědectví další z muzejních knihovníků Václav Řezníček: „...bibliotékař Antonín Vrtátko se nejrozhodněji bránil tomu, aby pro bibliotéku přibrána byla nějaká nová síla, v čemž ponechávána byla mu úplná zvůle, tak že bez jeho souhlasu do musejní knihovny za úředníka nebyl nikdo přijat. O možnost tu opětovně ucházel se Dr. Čeněk Zíbrt, ale jak jsem slyšel, Vrtátko o něm nechtěl ani slyšet... Když pak zemřel, tu počátkem roku 1893 přijat byl Dr. Zíbrt do bibliotéky bez dalších nesnází. Již žádost tu jeho podporoval jednatel musejní Společnosti profesor Dr. Emler a profesor Dr. Jaromír Čelakovský, který byl tehdy také inspektorem bibliotéky. Žádnému z nich nedělám v tom nejmenší křivdu uvádím-li, že oba v tehdejší době se zvláštním zájmem obraceli zřetel ke svobodným kandidátům, kteří by se o svobodné jejich dcerušky svým časem mohli ucházeti. A to oba jmenovaní Dr. Zíbrtovi vycházeli velice vlídně vstříc, což on svým chováním se a pozornostmi k jejich rodinám dovedl výhodně pro sebe využítí“.⁷ Paterova správa knihovny tak nemohla neutěšený stav věcí očividně

7 K rozsáhlému Řezníčkovu svědectví je nutné dodat, že jeho soudy byly velice kategorické a často podjaté. Na druhé straně byl jejich autor o muzejních událostech velice dobře zpraven. Kromě svých

nijak výrazněji zlepšit, ba naopak byla ukončena velkým skandálem s vyloženě kriminálním pozadím. Vše nakonec ukončilo Paterovo odeslání na dovolenou a následné nucené penzionování, a tudíž definitivní odchod z muzea. /3/⁸

Nešlo jen o Paterův případ, na veřejnost prosakovaly i další muzejní aféry, kterých nebyly ušetřeny ani přírodovědné obory pěstované v muzeu. V tomto ohledu asi nejznámějším případem byla tzv. „Kafkova aféra“, spor mezi významnými paleontology Jaroslavem Pernerem a Josefem Kafkou, v níž podstatnou roli hrála obvinění o finančních machinacích, případně o ztrátě a rozprodeji sbírek. Nic z toho nepřispívalo dobré pověsti soukromé muzejní společnosti řídící běh vlastního muzea. Nová muzejní budova, budící zaslouženou pozornost, tak pomyslně upozornila i na mnohé nešvary odehrávající se v muzejním zákulisí.

To samozřejmě nemohlo zůstat bez patřičné odezvy a výsledkem bylo několik pokusů o změnu muzejních poměrů. Prakticky těsně před vypuknutím války se v tehdejšímu Národním muzeu vytvořila velice výbušná a konfliktní situace, která narůstala po celá desetiletí. Velice přesně tuto situaci popsal archivář a historik Václav Vojtíšek“ „...že Společnost Národního musea nezískala plnější půdu v české veřejnosti, způsobil i zvláštní stav, do něhož přišla při svém složení i při složení úřednictva musejního. Nastalo v nich zpoždění proti rozletu vědy na půdě univerzitní. Nedlouho, co byla Karlova universita vrácena do rukou českého národa, zahájila vedením Masarykovým, Gebauerovým a Gollovým boj za vědeckou pravdu a národní čest“.⁹ Symbolem konfliktního vztahu mezi vědou univerzitní a vědeckým poznáním pěstovaným v Muzeu se staly rukopisné boje, kdy hlavně někteří významní členové Společnosti Národního muzea lpěli na jejich pravosti. Nevyhnutelným výsledkem byla zatrpkllost a uražená ješitnost na straně Muzea a okázalá přezíravost představitelů univerzitní vědy na straně druhé. Možnost vzájemné a prospěšné spolupráce obou významných vědeckých ústavů byla v mnohém takto zbytečně ztracena. S neporozuměním v oblasti rukopisů nastoupily i nevráživosti osobní doprovázené častými zbytečně vyhocenými polemikami.

V podmínkách dualistického rakousko-uherského státu tato dimenze vědecká a odborná však byla provázena i stejně silnou, a někdy snad i silnější di-

---

dalších aktivit se dlouhodobě věnoval psaní pamětí, v nichž se dochovala celá řada zajímavých detailů z každodenní reality fungování Národního muzea. Srv. Muzeum Boženy Němcové v České Skalici, fond Rezníček Václav (1850–1924).

8 ANM, f. Volf Josef, k. 1. Deník č. 1, záznam 11./XII. 1912: „Dnes byl pohřeb Paterův z holešovického kostelíka u sv. Klimenta. Účast, zvláště ze strany Musea byla neobvykle malá: Deyl za výbor (vicepresident), já a Khol z knihovny. Bylo to všeobecně nápadno a pozorováno. U hrobu pak byli pouze Zubatý, Novák, já a Šebesta. U nás dáno heslo: nejít na pohřeb. Povídá se veřejně, že kradl; že ukradl Kollarovy hodinky a sňubní prsten, řady rukopisů, spoustu Musejníků atd. Proto ona oficiální neúčast. Co na tom pravdy, nevím. Jisto je, že Zíbrt mu těmito obviněními zlomil vaz, aby sám zasedl na jeho místo. Sdělit to totiž býv. jednatelem Slavíkovi, který donutil Pateru, aby šel do pense.“

9 Karel SKLENÁŘ, *Obraz vlasti*, Praha 2001, s. 316.

menzí politickou. Nejen Muzeum, ale především jeho osazenstvo bylo tvořeno aktivními účastníky tehdejšího politického života a v některých případech tito přímo náleželi k hlavním protagonistům domácího politického dění. To zprvu platilo hlavně o členech muzejní společnosti, ale s rychlým rozvojem českého politického života došlo i na politické aktivity muzejního úřednictva a jistě nás nemůže překvapit, že se tak dělo často v přímém rozporu s politickými názory představitelů Společnosti. Tento běžný politický nesoulad odrážel i samotné dušální uspořádání celého Muzea: na jedné straně řídicí Společnost s rozhodovací pravomocí nad muzejními osudy a na straně druhé odborní muzejní zaměstnanci s vlastními představami o moderně fungujícím muzejním ústavu. A jak uvidíme později, toto politické „hašteření“ se přelilo i do Muzea meziválečného, byť v částečně pozměněné podobě. To, co však zůstalo z rakouských dob, byl zájem veřejnosti o dění v Muzeu, který se často propisoval do denního tisku a různých soudobých periodik. Zájmu tisku o tuto instituci si ovšem všímali i v ní samotné a poukazování na možnou denunciaci Muzea v novinách se stalo velice oblíbenou „zbraní“ muzejních nespokojenců.

Nutno si uvědomit rovněž i další „kulisy“ těchto záležitostí a jedinečnost muzejního ústavu ve sledovaných letech. Sama muzejní knihovna byla v podstatě jedinou veřejně přístupnou knihovnou soustavně se věnující české a slovenské literatuře. Přírodovědná oddělení muzea až do roku 1912, kdy vznikla samostatná česká Přírodovědecká fakulta, hrála jednoznačně pozitivní a klíčovou roli při rozvoji české přírodní vědy. Pouze oddělení společenských oborů již tehdy měla velkou konkurenci v rychle se rozvíjející vědě (především historické) na půdě české univerzity a podobné napětí se vytvořilo také v oblasti národopisných studií. A právě zde se vytvořil velice výbušný prostor, který se nakonec projevil v roce 1912 veřejným vystoupením muzejní opozice, vedené přírodovědcem a geologem Cyrilem Purkyněm. /2/

Do těchto rozjitřených poměrů vstoupila v létě 1914 nečekaně válka nakonec výrazně omezující veškeré občanské aktivity. To platilo i pro muzeum, které se muselo vypořádat s postupujícím válečným nedostatkem a především s katastrofální finanční situací. „Velká válka“, světový válečný konflikt, nejen že ukončila „dlouhé“ 19. století, ale především v Evropě, ale i ve světě dal vzniknout úplně nové politické, společenské a hospodářské realitě. Pohledem běžného pozorovatele se v podstatě změnilo úplně vše, obzvláště ve Střední Evropě.

Od „Památného října“ k „Vítěznému únoru“

Konec světové války na podzim roku 1918 přinesl mimo dlouho očekávaného míru i novou politickou mapu, a to nejen Evropy. Změny v Evropě však náležely k těm nejviditelnějším. Z jejího středu zmizelo Německé císařství, Ra-